

Národní platforma pro ekosystémové služby v mezinárodním kontextu ochrany a obnovy přírody

Davina Vačkářová

V říjnu 2022 se v rámci integrovaného projektu LIFE „Jedna příroda“ uskutečnilo ustavující zasedání Národní platformy pro ekosystémové služby (NPES). Vznik platformy reflektuje dlouhodobý vývoj v oblasti hodnocení ekosystémových služeb na domácí i mezinárodní scéně. V současnosti jsme svědky posunu cílů a postupů ochrany přírody, které

v rostoucí míře zahrnují rámec ekosystémových služeb, přínosů přírody lidem a v širším kontextu hodnot přírody. Cílem článku je přiblížit současný kontext a cíle NPES zejména z pohledu pluralitních hodnot přírody a hodnocení ekosystémových služeb ve vztahu k ochraně a obnově ekosystémů v návaznosti na mezinárodní kontext.

Ohnisko hodnoty	Typy hodnoty	Příklady
Příroda	Vnitřní (biocentrické)	Práva zvířat a přírody Gaia, Matka Země Evoluční a ekologické procesy Biodiverzita Udržování a vytváření biotopů, opylování, regulace klimatu
		Potrava a krmiva, materiály, energie
Příspěvky přírody lidem / ekosystémové služby	Antropocentrické	Užitné (instrumentální) Fyzické a duševní zážitky v přírodě, symbolický význam, inspirace Tělesné a duševní emoční zdraví Způsob života
		Vztahové (relační) Kulturní identita, sepětí s místem Společenská soudržnost
Dobrá kvalita života		

Obr. 1 Různorodé hodnoty související s přírodou, příspěvky přírody lidem a dobrou kvalitou života.

Upraveno podle IPBES 2019

Mezinárodní kontext

NPES nevzniká ve vzduchoprázdnu, v současnosti se problematika ekosystémových služeb řeší na mnoha úrovních. Koncept ekosystémových služeb (ES), tedy přínosů poskytovaných přírodou lidské společnosti, byl zaveden jako ústřední východisko Hodnocení ekosystémů

na začátku tisíciletí (MA 2005). Od té doby došlo k prudké explozi vědeckého výzkumu ekosystémových služeb. Důsledkem bylo mimo jiné založení mezinárodních platform, jako je Partnerství pro ekosystémové služby (ESP), a zahájení několika dalších procesů, jako je Ekonomika ekosystémů a biodiverzity (TEEB).

Úsilí mezinárodních úmluv v ochraně přírody, mezinárodních organizací a vlád jednotlivých států vedlo v roce 2012 k ustavení Mezinárodní platformy pro biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES, více Plesník, Ochrana přírody 3/2016). IPBES nyní představuje hlavní vědecko-politickou platformu a rozvíjí agendu, jejíž součástí jsou tematické hodnotící zprávy (IPBES 2019).

Na celoevropské úrovni probíhá proces Mapování a hodnocení ekosystémů a jejich služeb v EU (MAES). Technická zpráva shrnuje dosavadní poznatky o stavu ekosystémů a ekosystémových služeb na území EU a podporuje hodnocení cílů v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2020 (Maes *et al.* 2020). Rovněž poskytuje základní údaje pro budoucí hodnocení a vývoj politik, zejména s ohledem na program obnovy ekosystémů na příští desetiletí (2030). Hodnocení ekosystémových služeb probíhá také v jednotlivých státech (UK NEA 2011, Schröter *et al.* 2016). Důležité je rovněž uvést relativně nově se rozvíjející oblast ekosystémového účetnictví SEEA EA (UN 2021). SEEA EA představuje integrovaný a komplexní statistický rámec pro organizování údajů o ekosystémech, měření ekosystémových služeb, sledování změn v ekosystémových aktivech a propojování těchto informací s ekonomickou a jinou lidskou činností. Podklady k účtování rozlohy a stavu ekosystémů stejně jako biofyzikálních

toků ekosystémových služeb byly v roce 2021 přijaty jako mezinárodní statistický standard.

Koncept ekosystémových služeb zaznamenal rovněž několik posunů. První z nich je posun od důrazu na instrumentální přínosy ekosystémů pro společnost k důrazu na rozmanité hodnoty přírody. Zatímco dříve hlavní studie ekosystémových služeb zdůrazňovaly ekonomický příspěvek k lidskému blahobytu (Costanza *et al.* 2014), nyní se v návaznosti na koncepční rámec IPBES zdůrazňují různorodé hodnotové a znalostní rámce, zahrnující vnitřní hodnotu přírody a vztahy různých komunit k přírodnímu prostředí. Komplexita řešených problémů vyžaduje diverzitu různých pohledů, znalostí a zkušeností. Od jednorozměrných hodnocení, jako je právě peněžní vyjádření hodnoty přírody, se posunujeme k integrovanějším přístupům zohledňujícím různorodé hodnoty a postoje, kombinující různé metodické postupy a zapojující dotčené aktéry.

Další posun lze zaznamenat v širším kontextu mezery mezi vědeckým poznáním a každodenní praxí ochrany přírody. Ačkoliv vědecká a metodologická základna hodnocení ekosystémových služeb a přínosů je dnes poměrně rozsáhlá a etablovaná, v praxi ochrany a obnovy přírody není koncept přínosů přírody plně integrován a využíván. Součástí této výměny na rozhraní vědy, politiky a praxe je spoluvytváření znalostí (Balvanera *et al.* 2020), často v rámci více či méně formalizovaného dialogu či participativních a transdisciplinárních přístupů. NPES je tedy ustanovena v kontextu mezinárodního vývoje reagujícího rovněž na aktuální požadavky v českém prostředí.

Pluralita hodnot přírody

Hodnoty přírody ovlivňují nejenom postoje veřejnosti k ochraně přírody a environmentální chování lidí, ale také přístup ke správě a managementu ekosystémů a jejich přínosů v návaznosti na existující a připravované strategické a legislativní nástroje. NPES reprezentující vědecko-politický proces podporující ochranu a obnovu přírody musí nutně vycházet z pluralitního rámce hodnot a přínosů přírody. Vhodný koncepční rámec poskytuje IPBES (2019), který usiluje o širší začlenění různorodých perspektiv a hodnot přírody, stejně jako různorodých hlasů vědecké komunity, vládních institucí a občanské společnosti. Na základě koncepčního rámce IPBES byl vytvořen koncepční rámec projektu Jedna příroda.

Hodnoty přírody jsou širší než pouhý užitek pro člověka (obr. 1). Vnitřní hodnota vyjadřuje

Obr. 2 Participativní přístupy umožňují diskusi hodnot a přínosů přírody v různém kontextu. Participativní seminář v CHKO a BR Třeboňsko. Foto David Stella/Jedna příroda

význam přírody sám o sobě, bez ohledu na lidské užití. Vnitřní hodnotu přírody můžeme nahlížet prizmatem biocentrického pohledu a rovněž v kontextu různých kulturních okruhů, v rámci IPBES vyjádřených jako Gaia nebo Matka Země. Odráží etické aspekty života na Zemi, evoluční souvislosti, genetickou rozmanitost či práva zvířat a nakonec i práva přírody jako takové. Navazujícími koncepty, nyní již v antropocentrickém rámci, jsou existenční hodnota přírody a hodnota odkazu pro budoucí generace, které vyjadřují ekonomické preference pro zachování přírody bez bezprostředního užití.

Užitná (instrumentální) hodnota přírody je zaměřena na lidské využití přírody a z větší části se překrývá s konceptem ekosystémových služeb. Zahrnuje materiální a regulační přínosy, které mohou být využívány lidmi přímo jako produkty a zboží, rekreace a ochrana před živelními pohromami nebo nepřímo jako regulace změny klimatu, zajištění kvalitní vody a opylování. Tyto užitné typy přínosů jsou rovněž nejčastěji předmětem ekonomického oceňování služeb ekosystémů.

Nemateriální přínosy přírody se částečně překrývají s kulturními službami ekosystémů, ale

Obr. 3 Prioritizace přínosů přírody pro hodnocení v CHKO a BR Křivoklátsko. Foto Jitka Kozubková/Jedna příroda

v rostoucí míře se začleňují do hodnotového rámce relačních (vztahových) hodnot. Relační hodnoty jsou spojeny s naplněností vztahů a toho, co lidé považují na přírodě za smysluplné, např. identitu, odpovědnost, závazek či péči. Zahrnují jak vztahy mezi lidmi a přírodou, tak vztahy mezi lidmi navzájem prostřednictvím přírody (Chan *et al.* 2016). Relační hodnoty mohou být spojeny i se vztahy k přírodě k dosažení dobrého života. Vztahové hodnoty jsou velmi úzce provázány s přínosy přírody pro sociální soudržnost či udržování identit.

Směrem k participativním hodnocením

Hodnoty přírody do určité míry spoluurčují přístup, jakým budeme ekosystémové služby hodnotit. Různé typy hodnot nejsou vždy vzájemně souměřitelné. Například vnitřní hodnotu přírody či udržování identit v principu nelze či spíše nemá smysl přepočítávat na peníze. Naopak užité přínosy lze vyjádřit jako ekonomickou hodnotu a to umožňuje mimo jiné srovnání přínosů s náklady vynaloženými na obnovu ekosystémů. Stejně tak ale můžeme toky ekosystémových služeb měřit v biofyzikálních jednotkách či vyjadřovat jejich význam v sociokulturním hodnocení. Vzhledem ke svojí různorodosti bude NPES nutně reprezentovat různé hodnotové pohledy a orientace ve vztahu k prioritám hodnocení ekosystémů.

Pro hodnocení přínosů přírody existuje celá řada přístupů, není tedy pouze jediný „správný“ přístup. Výběr přístupu hodnocení odráží cíle a účel hodnocení stejně jako celkový rozhodovací kontext. Obvykle se přístupy k hodnocení ES rozdělují na biofyzikální, ekonomické a sociokulturní. Stejně tak můžeme ekosystémové služby hodnotit kvalitativně, kvantitativně či v peněžních jednotkách. Mnoho přístupů však kombinuje a integruje různé postupy na různé úrovni složitosti, např. analýza synergií a trade-offs či ekosystémových účtů. Vzhledem k požadavkům na integraci různých pohledů a hodnot, stejně jako využití v ochraně přírody roste význam participativních postupů, které zapojují strukturované aktéry do procesu hodnocení.

Právě participace aktérů, zahrnutí místních znalostí a snadnost komunikace jsou jedněmi z klíčových faktorů při výběru metody hodnocení ekosystémových služeb (Harrison *et al.* 2018). Pokročilejší přístupy využívají deliberativní postupy, kdy účastníci hledají shodu či sdílejí svoje pohledy na přínosy přírody. Například

BOX 1 NÁRODNÍ PLATFORMA PRO EKOSYSTÉMOVÉ SLUŽBY (NPES)

NPES byla ustavena v projektu Jedna příroda jako vědecko-politické rozhraní, které má pomoci reagovat na mezinárodní vývoj a začleňovat ekosystémové služby do rozhodování.

NPES by se měla postupně stát trvalým poradním orgánem MŽP. Organizačně činnost NPES podporuje kromě MŽP Ústav výzkumu globální změny AV ČR (CzechGlobe) a další partneři projektu Jedna příroda (COŽP UK, AOPK ČR, Biologické centrum SoWa).

Přípravě NPES předcházely dvouletý konzultativní proces v rámci projektu Jedna příroda.

V současnosti bylo do NPES nominováno na 60 zástupců a zástupkyň vládních institucí a agentur, akademického sektoru, svazů a nevládních organizací.

Cíle NPES zahrnují:

- Výměnu informací a sdílení zkušeností
- Podporu rozhodování a tvorby politik a strategií
- Koordinaci zapojení do mezinárodních procesů v oblasti ekosystémových služeb
- Podporu výzkumných a aplikačních programů

NPES by měla podpořit rozvoj národní sítě institucí spolupracujících v oblasti ekosystémových služeb a dále rozvíjejících jednotlivá témata v oblasti ekosystémových služeb (Community of Practice“).

ve zvláště chráněných územích jsme aplikovali participativní tvorbu scénářů v rámci životních hodnot (Harmáčková *et al.* 2021). Podobné přístupy jsou rozvíjeny i v případových studiích projektu Jedna příroda ve vybraných oblastech Natura 2000 (obr. 2, 3) a umožňují zmíněný proces spoluvytváření znalostí (Norström *et al.* 2021).

Role národní platformy

Strategická vize Úmluvy o biologické rozmanitosti do roku 2050 hovoří o životě v harmonii s přírodou, Strategie ochrany biodiverzity EU do roku 2030 o navracení přírody do našich životů. Všechny tyto apely jsou součástí širšího uvědomění potřeby transformativní změny směrem k udržitelnosti, kdy uspokojivá kvalita života

není v rozporu se zdravím a integritou biosféry. Strategické cíle ochrany a obnovy přírody nebude možné naplnit bez dialogu a spolupráce mezi různými aktéry, kteří ovlivňují stav přírody a jejích služeb, podílejí se na její obnově a mají užitek z různorodých přínosů, které příroda lidem poskytuje. Různorodé hodnoty a postoje se vzájemně nevylučují a nemusejí vést k různým výsledkům pro ochranu a obnovu přírody. Zároveň vytvářejí prostředí pro inkluzivní ochranu přírody (Tallis a Lubchenco 2014).

Cílem Národní platformy pro ekosystémové služby je podporovat vědecko-politický dialog v oblasti ekosystémových služeb (box 1). Hodnocení ekosystémů a jejich služeb bylo definováno jako sociální proces, jehož prostřednictvím jsou hodnoceny vědecké poznatky týkající se příčin změn ekosystémů, jejich důsledků pro kvalitu života a možnost řízení a politiky a který spojuje různé oblasti znalostí užitečným způsobem pro podporu rozhodování (Allison a Brown 2017). To vyžaduje strukturovanou diskusi mezi vědeckou sférou, politiky a dalšími klíčovými aktéry. Všechny výše uvedené procesy a strategické cíle vyžadují koordinovaný postup a zapojení relevantních aktérů.

NPES byla ustavena v projektu Jedna příroda a postupně by měla fungovat jako poradní orgán Ministerstva životního prostředí. Víze a cíle platformy se budou bezpochyby dále vyvíjet v návaznosti na potřeby a požadavky v oblasti hodnocení ekosystémových služeb. Vzhledem ke svému složení, zahrnujícímu zástupce různých sektorů, akademické sféry i nevládních organizací poskytuje vhodný základ pro budování informačního a vědecko-politického rozhraní pro téma ekosystémových služeb. Nelze opomenout ani možné nástrahy, aby se NPES nestala nehybným tělesem bez dostatečné inkluze a různorodosti. Kromě hlavních cílů by NPES měla dále nalézat způsoby, jak zohlednit, sdílet a komunikovat široké spektrum hodnot přírody vztažených k přínosům lidem. To vše může rovněž přispět k vyššímu začlenění ekosystémových služeb a hodnot do ochrany a obnovy ekosystémů. ■

Poděkování

Článek vznikl jako výstup projektu Jedna příroda (LIFE-IP:N2K: Revisited, LIFE17/IPE/CZ/000005).